

Overzicht van de socio-economische literatuur met betrekking tot de beslechting van conflicten

Citation for published version (APA):

Faure, M. G. (2003). Overzicht van de socio-economische literatuur met betrekking tot de beslechting van conflicten. In G. De Leval, & J. Hubin (Eds.), *Espace judiciaire et social européen. Actes du colloque des 5 et 6 novembre 2001* (pp. 461-490). Larcier.

Document status and date:

Published: 01/01/2003

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 05 May. 2023

ESPACE JUDICIAIRE ET SOCIAL EUROPÉEN

Actes du colloque des
5 et 6 novembre 2001

sous la direction de
Georges de LEVAL
et Joël HUBIN

LARCIER

OVERZICHT VAN DE SOCIO-ECONOMISCHE LITERATUUR MET BETREKKING TOT DE BESLECHTING VAN CONFLICTEN

*Michael Faure **

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Factoren die geschillenbeslechting beïnvloeden
 2. 1. Selectie van zaken
 2. 2. Evolutie in aantal processen
3. Rechtshulp en prikkels om te procederen
4. Empirische studies over de civiele geschillenbeslechting in de praktijk
 4. 1. Ontwikkeling in het aantal zaken
 4. 2. De rol van de betrokken actoren
 4. 3. Hoger Beroep
 4. 4. Kortgeding
5. De rol van advocaten
 5. 1. Advocaten creëren processen ?
 5. 2. Monopoliepositie van de advocaten
 5. 3. De kwaliteit van de juridische dienstverlening
6. Resultaten
7. Conclusie

* Professeur à la Faculté de droit de l'Université de Maastricht. Overzicht van de socio-economische literatuur met betrekking tot de beslechting van conflicten.

1. Inleiding

Bedoeling van deze paper is om enig inzicht te bieden in het empirisch onderzoek dat beschikbaar is ten aanzien van het functioneren van geschillenbeslechtingssystemen in België en Nederland. Eén van de doelen van deze selectie is na te gaan in hoeverre de claim die in de rechtseconomie veelal wordt gemaakt, namelijk dat het recht streeft naar een efficiënte allocatie van resources ook door empirisch materiaal kan worden ondersteund. Dit lijkt ook van belang te zijn voor rechtseconomen aangezien de rechtseconomische methode lang werd afgewezen met als argument dat empirisch materiaal ter ondersteuning van de rechtseconomische modellen grotendeels zou ontbreken. Echter, het zijn zeker niet alleen de rechtseconomen die belangstelling hebben gehad voor de effecten van rechtsregels of juridische instituten. Vooral de rechtssociologie heeft zich uitgebreid beziggehouden met de effectiviteit van verschillende geschillenbeslechtingssystemen.

In deze paper zal ik trachten enig inzicht te bieden in de belangrijkste onderzoeksresultaten op rechtseconomisch en rechtssociologisch terrein voor zover die voor geschillenbeslechting van belang zijn. Daarbij beperk ik mij bewust tot materiaal dat in België en Nederland werd verzameld ten aanzien van het functioneren van geschillenbeslechtingssystemen in die beide landen.

De paper is verder als volgt opgezet: na deze inleiding wordt ingegaan op de literatuur over de vraag hoe bepaalde zaken worden geselecteerd (2); vervolgens wordt kort ingegaan op de gevolgen van rechtshulpssystemen (3) en worden de belangrijkste resultaten weergegeven van enkele empirische studies over geschillenbeslechting (4). Daarna wordt ingegaan op de rol van de advocaten bij geschillenbeslechting (5) en worden enkele resultaten samengevat om te eindigen met enkele conclusies (7).

2. Factoren die geschillenbeslechting beïnvloeden

Vele studies in België en Nederland zijn gewijd aan de vraag wat specifiek de factoren zijn die bepalen of in een maatschappij veel geprocedeerd zal worden. Dergelijke studies zijn doorgaans vooral bezig met de vraag of een toename van het aantal processen bijvoorbeeld veroorzaakt wordt door socio-economische determinanten dan wel door wijzigingen in het procesrecht. Andere studies houden zich bezig met de vraag welke factoren van invloed zijn bij het besluit van bepaalde partijen in een concrete zaak om via onderhandelingen het geschil te beëindigen dan wel naar de rechtbanken te gaan.

2.1. Selectie van zaken

Indien eerst dit laatste onderwerp wordt genomen, kan worden vastgesteld dat heel wat onderzoekers in België en Nederland zich hebben bezig gehouden met het testen van de fameuze hypothesen van Priest en Klein over de selectie van zaken die naar de rechtbanken zullen gaan¹. De claim van Priest en Klein is dat, enigszins kort door de bocht gesteld, op basis van een rationele inschatting van de te verwachten beslissing alleen die zaken naar de rechtbank zullen gaan, waar de kans op een overwinning van de eisende partij 50 % is. Hun uitgangspunt is dat in alle andere gevallen (waar de kansen dus beter zijn voor hetzij de eisende, hetzij de verwerende partij) partijen een schikking zullen treffen. Deze hypothese is onderzocht in een interessante studie die werd uitgevoerd door Van Koppen, Richters en Ten Cate in 1989 in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Justitie². Zij gebruiken psychologische veldstudies om na te gaan of het inderdaad de zogenaamde 50 % zaken zijn (met andere woorden die gevallen waarin er twijfel bestaat over de mogelijke uitkomst) die ook daadwerkelijk bij de rechtbanken eindigen. Hun methode bestond erin om verscheidene empirische testen uit te voeren (experimenten) en om interviews te houden met advocaten. De werkhypothese van de onderzoekers was dat tijdens de onderhandelingen met het oog op een mogelijke schikking het niet zozeer de objectieve winstkansen tijdens het proces zijn die de bereidheid van een partij zullen bepalen om al dan niet te schikken, doch veeleer de subjectieve perceptie van die winstkansen. Die hypothese werd bevestigd in een empirisch onderzoek: wanneer een advocaat van een van de beide partijen de winstkansen tijdens een proces schromelijk overschat, zal zulks de onderhandelingen met het oog op een mogelijke schikking dan ook aanmerkelijk bemoeilijken³. De onderzoekers stelden ook vast dat juist de partijen die slechts een geringe winst verwachten uit het proces onvoldoende bereidheid tot schikken hebben, terwijl partijen die verwachten tijdens het proces betere winstkansen te hebben ertoe neigen te gemakkelijk toe te geven tijdens de onderhandelingen. Gevolg daarvan is dat onderzoekers stellen dat de zwakkere partij tijdens de onderhandelingen te grote risico's lijkt te nemen en daardoor nogal eens de kans van het proces wil wagen. Gevolg is dat de onderzoekers claimen dat het, anders dan de Priest/Klein hypothese voorspelt, niet noodzakelijk de 50 % zaken zijn die bij

¹ Zie daarover Priest, G.L. en Klein, B., « The selection of disputes for litigation », *Journal of Legal Studies*, 1984, 1-55 en Priest, G.L., « Re-examining the selection hypothesis: learning from Wittmann's mistakes », *Journal of Legal Studies*, 1985, 215-243. Zie voor een recente samenvatting van de literatuur op dit terrein Cooter, R. en Ulen, Th., *Law and Economics*, 3de druk, Reading, Addison-Wesley, 2000, 373-426.

² Zie Van Koppen, P., Richters, H. en Ten Cate, J., *Schikken of procederen: psychologische kanttekeningen bij de economie van civielrechtelijke geschillen*, Rotterdam, Erasmusuniversiteit Rotterdam, juli 1989.

³ Zie Van Koppen, P., Richters, H. en Ten Cate, J., *o.c.*, 103-104.

de rechtbanken terecht zullen komen⁴. Wat de uitkomsten van de schikking zelf betreft, bleek uit het onderzoek dat het bedrag waarvoor uiteindelijk wordt geschikt, in belangrijke mate bepaald zal worden door de kansen op winst tijdens een proces en door de mogelijkheden om vervolgens ook een rechterlijk oordeel te kunnen executeren. Dit resultaat lijkt overeen te stemmen met de economische literatuur desbetreffend⁵.

De vraag of een schuldeiser een vordering voor de rechtbanken zal brengen dan wel een schikking zal aangaan (doorgaans voor een lager bedrag) werd ook empirisch onderzocht in een Nederlandse doctoraats thesis met betrekking tot de schuld in vorderingsprocedures van Myriam Freudenthal⁶. Freudenthal stelde vast dat 85 % van alle civiele en handelszaken (met uitzondering van familiezaken) die voor de Nederlandse rechtbanken en kantongerechten worden gebracht, bestaan uit schuldinvorderingen, zogenaamde incassoprocedures. Schuldeisers hebben doorgaans de keuze tussen buitengerechtelijke methoden van incasso enerzijds en anderzijds de reguliere gerechtelijke procedures⁷. Freudenthal stelde vast dat schuldeisers – hetgeen voor de hand lag – kosten en baten tegen elkaar afwogen en op basis daarvan besloten welke methode van incasso zij kozen. Opvallend is dat slechts in 50 % van de zaken waarin een buitengerechtelijke incasso onsuccesvol bleek te zijn, een schuldeiser alsnog een zaak voor de reguliere rechtbanken bracht. Doorgaans wordt de zaak dan voor de laagste rechterlijke instantie in Nederland (het kantongerecht) gebracht. De procedure voor het kantongerecht heeft als voordeel dat het incassobureau de schuldeiser kan vertegenwoordigen. De kantongerechtprocedure kenmerkt zich immers door vrije procesvertegenwoordiging. Procedures voor de rechtbanken in Nederland vereisen verplichte vertegenwoordiging door een advocaat, hetgeen uiteraard kostenverhogend werkt. Van alle schuldinvorderingen die langs buitengerechtelijke weg (incasso) worden ingevorderd, bleek dat uiteindelijk 60-80 % betaald wordt, terwijl – zoals aangegeven – slechts 50 % van de overige 20-40 % vervolgens voor de rechtbanken wordt gebracht. Het overschot wordt derhalve als niet invorderbaar beschouwd⁸. Wat de weloverwogen keuze van de schuldeiser betreft, tussen

⁴ Zie Van Koppen, P., Richters, H. en Ten Cate, J., o.c., 115-116; men moet er zich echter rekenschap van geven dat in dit onderzoek geen rekening werd gehouden met de mogelijke risico's (meer bepaald de kosten) die gepaard zouden gaan met het proces.

⁵ Aldus ook Van Koppen, P., Richters, H. en Ten Cate, J., o.c., 118-119.

⁶ Freudenthal, M., *Incassoprocedures, opzet van een Nederlandse incassoprocedure met empirische en rechtsvergelijkende aantekeningen*, Deventer, Kluwer, 1996. Een Engelstalige samenvatting van dit onderzoek was gepubliceerd als Freudenthal, M., « Money debt collection: a comparison in search of the basic elements for a Netherlands debt collection procedure », *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 1997, 59-82.

⁷ Een buitengerechtelijke incasso zou betekenen dat de schuldeiser gebruik maakt van bijvoorbeeld incassobureaus.

⁸ Freudenthal, M., o.c., 64-65.

buitengerechtelijke en gerechtelijke invordering, kan ook nog worden toegevoegd dat wanneer de gerechtelijke invorderingskanalen worden gekozen, de schuldeiser doorgaans de voorkeur zal geven aan de rechtbanken waarvan het bekend is dat deze een oordeel kunnen leveren binnen korte tijd nadat de vordering werd ingediend⁹. Freudenthal claimt dat uit haar onderzoek is gebleken dat de invorderingsprocedures zoals die door de Amsterdamse gerechten worden toegepast, de beste resultaten zouden bieden¹⁰.

Uiteraard kan er over dit onderscheid tussen schikken of procederen nog veel meer worden gezegd. In dit verband volstaat het naar de hierboven genoemde empirische onderzoeken te verwijzen. Vele andere juristen hebben uiteraard ook voorstellen geformuleerd tot verbetering van de kwaliteit en de effectiviteit van de gerechtelijke procedures¹¹.

2.2. Evolutie in aantal processen

Verscheidene empirische studies hebben ook aandacht besteed aan de evolutie in het aantal processen in België en Nederland¹². In andere studies is ook nagegaan door welke factoren de procesbereidheid van burgers wordt beïnvloed. In een interessante studie onderzocht Langerwerf verscheidene variabelen die de procesbereidheid zouden kunnen beïnvloeden. Enkele factoren waren van economische aard (bruto nationaal product, import en export); andere factoren waren veeleer van sociale aard (tewerkstellingsgraad, omvang van de beroepsbevolking) en een derde factor betrof het aantal advocaten¹³. Zijn opmerkelijk resultaat was dat sociale en economische factoren een belangrijke invloed op het aantal processen had, maar dat er geen enkele correlatie bestond tussen het aantal advocaten in een maatschappij en het aantal

⁹ Klaarblijkelijk hebben de schuldeisers (mede op basis van de algemene contractvoorwaarden) ten dele de mogelijkheid om te kiezen voor welke rechtbank zij hun vordering brengen. Dit opent bijgevolg enig perspectief voor een concurrentie tussen rechtbanken!

¹⁰ Aldus Freudenthal, M., o.c., 67.

¹¹ Zie in dat verband onder meer Barendrecht, J.M., « Snel en goed recht doen », *Nederlands Juristenblad*, 1994, 837-843. De wijze waarop claims bij letselschadezaken worden behandeld, werd ook uitgebreid bestudeerd door Weterings, W.C.T., *Vergoeding van letselschade en transactiekosten. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse*, Deventer, Tjeenk Willink, 1999, 109-111.

¹² Zie wat België betreft de vele studies van Langerwerf en Van Loon: Langerwerf, E. en Van Loon, F., « De rechtbanken in de jaren '70: een explosie van zaken? », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 369-386; Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Het profiel van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen. Evolutie tussen 1970 en 1980 », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-1985, 2369-2382 en Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Het profiel van enkele vrederegerechten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen-Evolutie tussen 1971 en 1984 », *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 1585-1602.

¹³ Langerwerf, E., « De sociaal-economische ontwikkeling en de procesvoeringsratio's van de burgerlijke rechtbanken tussen 1950 en 1980 », *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1986, 87-102.

processen. Deze relatie tussen het aantal advocaten en het aantal processen is regelmatig de revue gepasseerd, maar voor de stelling « more lawyers, more claims » kan door het onderzoek van Langerwerf dus geen steun worden geboden.

Een eveneens opvallend onderzoek naar het aantal processen werd uitgevoerd in Nederland door Bruinsma. Het ging dan in het bijzonder om de vraag hoeveel zaken terechtkwamen bij de hoogste Nederlandse instantie, de Hoge Raad. Eén van de leden van de Raad had gesteld dat de werklast van de Hoge Raad was toegenomen, gelet op het toenemend aantal cassatiezaken. Bruinsma reageerde daarop dat die toename van het aantal cassatiezaken uitsluitend correspondeerde met een algemene toename van het aantal processen in Nederland. Hij stelde derhalve dat wanneer het aantal zaken bij de overige gerechten toeneemt, het ook niet verbazend dient te zijn dat eveneens het aantal cassatieberoepen bij de Hoge Raad toeneemt¹⁴.

Opvallend is ook dat in het ene land al een sterkere procescultuur lijkt te bestaan dan in het andere land. Vergelijkend empirisch onderzoek is dan ook gewijd aan de vraag hoe deze verschillen in aantallen zaken tussen onderscheiden landen verklaard kunnen worden. In dit verband dient vooral op een onderzoek van Blankenburg en Verwoerd te worden gewezen¹⁵. Het blijkt dat in Nederland veel meer zaken buiten de rechtbanken worden geschikt dan in Duitsland. Blankenburg en Verwoerd stellen zich de vraag hoe dit komt. Zij stellen dat dit in de eerste plaats verklaard kan worden door economische factoren, zoals de kosten van het rechtssysteem, de termijn waarbinnen een zaak kan worden behandeld en de beschikbare alternatieven. De mogelijkheden voor buitengerechtelijke schikkingen zouden in Nederland ruimer zijn dan in Duitsland, zo betogen Blankenburg en Verwoerd. Op basis van een analyse van arbeidsconflicten, huurzaken, koop-verkoopconflicten en verkeersongevallen betogen zij dat in Nederland uiteindelijk slechts een klein deel van het aantal rechtsconflicten daadwerkelijk de rechtbanken bereikt. Een van hun conclusies is dat de Nederlandse burgers minder gebruik maken van de formele gerechtelijke procedures dan de Duitse burgers, precies omdat de Nederlandse overheid een uitgebreid systeem ter beschikking heeft gesteld van rechtshulp en van alternatieven voor de formele gerechtelijke procedures. Die buitengerechtelijke alternatieven zouden een sterk filterend effect hebben ten aanzien van de zaken die dan werkelijk naar de rechtbanken gaan¹⁶. Zij stellen

¹⁴ Bruinsma, F., « Overbelasting van de civiele kamer van de HR », *Nederlands Juristenblad*, 1986, 924.

¹⁵ Zie Blankenburg, E.R. en Verwoerd, J.R.A., « Vermijden en benutten van civielrechtelijke procedures in Nederland en omliggende landen », *Justitiële Verkenningen*, 1987, 20-35 en Verwoerd, J.R.A. en Blankenburg, E.R., « Beroep op de rechter als laatste remedie? Enkele vergelijkingen tussen de rechtsculturen in Nederland en de West-Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen », *Nederlands Juristenblad*, 1986, 1045-1052.

¹⁶ Verwoerd, J.R.A. en Blankenburg, E.R., o.c., *Nederlands Juristenblad*, 1986, 1051-1052.

derhalve ook dat de investeringen die de Nederlandse overheid heeft gedaan zowel in rechtshulp als in het bevorderen van buitengerechtelijke conflictoplossingsmechanismen effectief zijn geweest, althans in de zin dat er klaarblijkelijk ten gevolge van die factoren veel minder rechtszaken in Nederland zijn dan in Duitsland¹⁷. Deze stelling, namelijk dat het aantal processen in belangrijke mate hoger is in Duitsland dan in Nederland, bleek ook uit een doctoraal proefschrift van Verwoerd¹⁸. Een gelijkaardige conclusie werd overigens ook getroffen door Sisma met betrekking tot de afhandeling van verkeersongevallen¹⁹.

3. Rechtshulp en prikkels om te procederen

Er zijn verschillende studies uitgevoerd door Nederlandse economen die aan de ene kant de prijselasticiteit van de vraag naar rechtshulp hebben onderzocht en aan de andere kant hebben onderzocht of de productiviteit van het gerechtelijk apparaat (gemeten aan de hand van het aantal geproduceerde uitspraken) kan worden verhoogd door het aantal middelen dat ter beschikking staat te verhogen. Die economen bekijken de productie van rechtspraak bijgevolg voornamelijk als een product dat wordt geleverd op een markt. Aan de ene kant bevindt zich de aanbodsijde (de rechterlijke macht), die door bepaalde factoren (middelen vanwege de overheid) geprikkeld kan worden en aan de andere kant bevindt zich de vraagzijde (de rechtshulpzoekende), wiens prikkels tot het krijgen van rechtshulp eveneens beïnvloed kunnen worden door verscheidene factoren (zoals onder meer de kosten van de rechtshulp). Beide aspecten zijn uitgebreid bestudeerd door de econoom Van Tulder²⁰. Van Tulder en Janssen onderzoeken in de eerste plaats of het Nederlands

¹⁷ Enige voorzichtigheid moet natuurlijk worden betracht ten aanzien van die resultaten: deze zijn niet gebaseerd op een econometrische regressie-analyse, zodat de onderzoekers niet formeel een statistische correlatie hebben kunnen vaststellen tussen enerzijds de investeringen in rechtshulp en anderzijds de vermindering van het aantal rechtszaken. Het gaat hier voornamelijk om intuïtieve resultaten.

¹⁸ Verwoerd, J.R.A., *Beroep op de rechter als laatste remedie, enkele vergelijkingen tussen de rechtsculturen in Nederland en de West-Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen*, 1970-1984, Arnhem, Gouda Quint, 1988.

¹⁹ Sisma, C.E., *Die gerichtliche und aussergerichtliche Regulierung von Verkehrsunfällen in Deutschland und den Niederlanden*, Köln, Bundesanzeiger. Zie ook de bespreking van dit proefschrift door Bruinsma, F. in *RM Themis*, 1988, 110-111.

²⁰ Van Tulder publiceerde ook uitgebreid over criminaliteitsbestrijding. Zie onder meer ook zijn studies desbetreffend: Van Tulder, F.B., « Kosten en baten van twee vormen van criminaliteitsbestrijding », *Economisch-statistische berichten*, 1986, 172-179, Van Tulder, F., *Van misdaad tot straf. Een economische benadering van de strafrechtelijke keten*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, studienummer 21, 1994, Van Tulder, F.B. en Steinmann, P.L.M., « Benodigde groei van de celcapaciteit. Achtergronden en trends », *Justitiële Verkenningen*, 1999, 73-86.

rechtshulpstelsysteem en meer bepaald de vraag of van de cliënt in het rechtshulpstelsysteem ook geen eigen bijdrage wordt verlangd, de vraag naar rechtshulp zou verminderen²¹. Zij onderzochten de effecten van een prijsverhoging (van de diensten van de advocaat) en ook inkomenseffecten (meer bepaald het inkomen van de rechtszoekende) op de vraag naar rechtshulp. Enkele onderzoeksresultaten: de onderzoekers vonden dat een verhoging van 1 % in het honorarium van de advocaten aanleiding gaf tot een reductie van de vraag naar de diensten van de advocaat van 0,2 – 0,3 %. Een verhoging van 1 % van het inkomen van de rechtszoekende anderzijds leidde tot een verhoogde vraag naar rechtshulp door advocaten van 0,5 – 0,6 %. Naarmate het inkomen stijgt, neemt klaarblijkelijk de vraag naar rechtshulp door advocaten toe. Verder heeft het onderzoek ook getracht de prijselasticiteit te meten van een verhoging van de eigen bijdrage, meer bepaald in zogenaamde rechtshulpzaken. Desbetreffend werd een prijselasticiteit gevonden van -0,2 %. Dit betekent dat wanneer de overheid de eigen bijdrage van de rechtszoekende verhoogt met 1 %, zulks het gebruik van het rechtssysteem zal reduceren met 0,2 %. Op basis van die vaststellingen werden door de onderzoekers ook verscheidene simulaties gepresenteerd, uitgaande van verschillende beleidsmogelijkheden om het rechtshulpstelsysteem te wijzigen²².

Van Tulder heeft dit onderzoek later uitgebreid in een paper van 1999 waarin hij wederom de relatieve prijselasticiteit van verscheidene maatregelen aantoonde, dat wil zeggen de mate waarin een maatregel zoals het verhogen van de eigen bijdrage, effect heeft op de vraag naar rechtshulp²³. Van Tulder toont aan dat eigenlijk het verhogen van de eigen bijdrage in het rechtshulpstelsysteem relatief weinig mogelijkheden biedt om de vraag naar rechtshulp (en daarmee de kosten van het rechtssysteem) te reduceren. Dit hangt dus samen met de relatief geringe prijselasticiteit van de eigen bijdrage.

Een ander interessant probleem dat Van Tulder in die paper signaleert, is dat het in Nederland gangbare rechtshulpstelsysteem relatief weinig prikkels geeft aan de aanbieders van rechtshulp tot efficiëntie. Dit hangt volgens Van Tulder samen met het feit dat de vergoeding aan de advocaten die betrokken zijn bij het gefinancierde rechtshulpstelsysteem onafhankelijk is van het behaalde resultaat of van de kwaliteit van de geleverde diensten. Van Tulder wees dan op belangrijke verschillen in de wijze waarop advocaten in het gefinancierde

rechtshulpstelsysteem hun zaken behandelden. Tussen de verschillende regio's in Nederland zou desbetreffend belangrijk verschil bestaan. Het honoreringssysteem (dat niet kwaliteitgerelateerd is) zou dan ook volgens Van Tulder tot een belangrijke ongelijkheid ten aanzien van de kwaliteit van de geleverde diensten leiden²⁴.

Verder is het interessant te wijzen op een onderzoek dat door Van Tulder en Spapens werd ondernomen waarin zij de productiviteit van het rechtssysteem hebben gemeten²⁵. In dat onderzoek werd het aantal behandelde rechtszaken vergeleken met de beschikbare staf (personeel, ondersteunend en rechters) en de beschikbare middelen. Op basis daarvan trachten Van Tulder en Spapens een oordeel te vellen over de productiviteit van de rechtbanken door gewoon input en output te vergelijken. Een van hun opvallende conclusies was dat de productiviteit van de rechtbanken met de tijd lijkt te verminderen. Bovendien stelden zij vast dat de productiviteit van grotere rechtbanken beter was dan de productiviteit bij kleinere rechtbanken. Een van hun conclusies was derhalve dat de middelen die beschikbaar zijn voor het gerechtelijk apparaat, niet altijd op de meest effectieve wijze worden gebruikt. Dit onderzoek waarbij het gerechtelijk apparaat aan de hand van economische productiefactoren werd gemeten, gaf aanleiding tot een zeer felle en kritische aanval vanuit een rechts-sociologisch perspectief door Griffiths²⁶. Griffiths betoogt dat men de productiviteit van het gerechtelijk apparaat niet kan beoordelen aan de hand van de output, alsof het een eenvoudige fietsenfabriek zou zijn. Veel meer factoren, zoals de kwaliteit van de rechtshulp en conflictoplossing zouden niet bij de analyse worden betrokken. In een reactie op de kritiek van Griffiths betoogde Van Tulder dat de productiviteit van het gerechtelijk apparaat hetzij door externe omstandigheden wordt gedreven of wordt beïnvloed door de ter beschikking gestelde middelen. Wanneer de productiviteit van de rechtbanken uitsluitend afhankelijk zou zijn van externe omstandigheden dan, zo betoogt Van Tulder, zou het vanuit een economisch perspectief ook zinloos zijn om meer middelen ter beschikking te stellen aan het gerechtelijk apparaat. Wanneer externe factoren de productiviteit beïnvloeden, dan zou het ter beschikking stellen van extra middelen dus ook geen positieve impact kunnen hebben op de output. Wanneer men echter de hypothese hanteert dat de productiviteit van het gerechtelijk apparaat wel degelijk kan worden beïnvloed door additionele middelen ter beschikking te stellen, dan betoogt Van Tulder dat het Nederlands gerechtelijk apparaat klaarblijkelijk met een serieus probleem zit aangezien de beschikbare middelen aanmerkelijk zijn toegenomen na 1983, terwijl de productiviteit in belangrijke mate is gedaald. Hij betoogt

²¹ Zie Van Tulder, F. en Janssen, S., « De prijselasticiteit van het recht », *Economisch-statistische Berichten*, 1988, 19-22. Deze paper biedt een samenvatting van de uitgebreidere studie: Van Tulder, F. en Janssen, S., *De prijs van de weg naar het recht*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, nummer 45, 1988.

²² Zie Van Tulder, F. en Janssen, S., o.c., *Economisch-statistische Berichten*, 1988. Gelijkaardige thema's zijn ook onderzocht vanuit rechtssociologisch perspectief in het proefschrift van Klijn, A., *Rechtshulp onderzocht en overdacht: theoretische reflexie en empirisch onderzoek omtrent rechtshulp in Nederland*, 1979-1989, Arnhem, Gouda Quint, 1988.

²³ Van Tulder, F., « Rechtshulp in economisch perspectief », *Ars Aequi*, 1990, 692-705.

²⁴ Van Tulder, F., l.c., 1990, 102.

²⁵ Van Tulder, F. en Spapens, A.C., *Doelmatig rechtspreken*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, 1990.

²⁶ Griffiths, J., « De rechtbank als fietsenfabriek », *Nederlands Juristenblad*, 1991, 129-130.

derhalve dat, hoe men ook tegen deze economische analyse aankijkt, de onomkeerbare conclusie klaarblijkelijk toch is dat de effectiviteit van het gerechtelijk apparaat in Nederland, dat wil zeggen de wijze waarop de beschikbare middelen worden ingezet, is afgenomen.²⁷

4. Empirische studies over de civiele geschillenbeslechting in de praktijk

4.1. Ontwikkeling in het aantal zaken

Toen we hierboven reeds ingingen op de factoren die het aantal processen bepalen, werd reeds aangegeven dat heel wat rechtssociologen onderzoek hebben gedaan naar de ontwikkeling in het aantal rechtszaken en veelal ook gepoogd hebben om voor die ontwikkelingen een verklaring te vinden. De Belgische rechtssociologen Langerwerf en Van Loon hebben de evolutie van het aantal rechtszaken in België in een groot aantal studies onderzocht. Enkele van hun studies bevatten empirisch materiaal over de evolutie van het aantal zaken en over de werklast per rechter; in ander onderzoek analyseren zij de betrokkenheid van de verscheidene actoren in het proces.

Een eerste paper die in dit overzicht vermelding verdient, analyseert de hypothese dat de werklast voor de gerechten in de 70'er jaren spectaculair zou zijn gestegen.²⁸ Zij ontdekten dat de toename van het aantal zaken in de 70'er jaren in belangrijke mate afhankelijk was van de rechtbank of het hof waarvoor die zaken dienden. Bijvoorbeeld bij de vredegerichten was de toename in het aantal zaken van 1970 tot 1979 slechts 12 %, maar voor het Belgische hoogste Hof (het Hof van Cassatie) bedroeg die toename 264 %.²⁹ Deze evolutie (de groei van het aantal zaken) heeft tot belangrijke vertragingen geleid voor de verschillende Belgische rechtbanken. Zo leidde de toename van het aantal zaken tot een vertraging van de behandelingsduur van zaken voor de hoven van beroep van 342 % in 1979, vergeleken met de situatie in 1970. Daaruit volgt dat deze onderzoeksresultaten ondersteuning bieden aan de hypothese dat er inderdaad een explosie van zaken heeft plaatsgevonden bij de burgerlijke rechtbanken in België in de 70'er jaren en dat die explosie van het aantal zaken oorzaak is van belangrijke vertraging bij de behandeling van zaken. De onderzoekers stellen immers ook vast dat het aantal rechters slechts

is toegenomen met 5 % van 1970 tot 1979, hetgeen dus in geen enkele verhouding staat tot de toename in het aantal zaken. Conclusie voor de onderzoekers is dan ook dat de gemiddelde werklast per rechter in de 70'er jaren inderdaad ook is toegenomen, hoewel zij desbetreffend wel vaststellen dat er grote verschillen bestaan tussen de verschillende rechtbanken.³⁰ Dezelfde onderzoekers hebben ook een meer gedetailleerde analyse uitgevoerd van de ontwikkeling van het aantal zaken voor de rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen tussen 1970 en 1980³¹ en van een aantal zaken die voor de Antwerpse kanton-gerechten werden behandeld tussen 1971 en 1984.³² Deze studies bevatten ook enkele hoogst interessante onderzoeksresultaten, die echter binnen het bescheiden bestek van deze bijdrage niet besproken kunnen worden.

4.2. De rol van de betrokken actoren

Verskillende onderzoeken zijn gewijd aan de hypothese van de Amerikaanse socioloog Mark Galanter die stelde dat degene die slechts éénmaal in een civiel proces optreden (zogenaamde « one shotters ») relatief minder kansen op succes zullen hebben dan die actoren die met enige regelmaat voor de civiele rechtbanken procederen (de zogenaamde « repeat players »).³³ Van Loon, Langerwerf en Wouters hebben de hypothese getest dat de repeat players beter vertegenwoordigd zouden zijn door advocaten en dat deze repeat players ook succesvoller zouden zijn in een burgerlijke procedure.³⁴ Zij stelden vast dat in vele gevallen (45 %) de repeat player eisende partij is en de one shotter verweerder. Echter, het aantal zaken waarbij een one shotter als eiser optreedt tegen een repeat player, lijkt in België toe te nemen (van 9 % in 1970 tot 15 % in 1984). Het betreft hier echter gemiddelden die behoorlijk kunnen verschillen per rechtbank of hof. De onderzoekers vonden bovendien een bevestiging voor Galanter's theorie betreffende de vertegenwoordiging van partijen: repeat players blijken inderdaad veel vaker advocaten te gebruiken dan one shotters: repeat players handelden slechts in 3 % van de gevallen zonder advocaat in 1971, terwijl dit afnam tot 1 % in 1984. Bij de one shotters was 15 % niet vertegenwoordigd door een advocaat.

²⁷ Langerwerf, E. en Van Loon, E., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 381-383.

²⁸ Langerwerf en Van Loon, « Profiel van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen. Evolutie tussen 1970 en 1980. », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 2369-2382.

²⁹ Langerwerf, E. en Van Loon, E., « Het profiel van enkele vredegerichten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen – Evolutie tussen 1971 en 1984 », *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 1585-1602.

³⁰ Galanter, M., « Why the haves come out ahead – speculations on the limits of legal change », *Law and Society Review*, 1994, 95-160.

³¹ Zie Van Loon, E., Langerwerf, E. en Wouters, Y., « De partijenconfiguratie in burgerlijke rechtszaken in eerste aanleg », *Rechtskundig Weekblad*, 1990-91, 209-218.

²⁷ Zie van Tulder, F., « Over fietsen en recht », *Nederlands Juristenblad*, 1991, 444-445, met een korte reactie van J. Griffiths.

²⁸ Langerwerf, E. en Van Loon, E., « De rechtbanken in de jaren '70: een explosie van zaken? », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 369-386.

²⁹ Zie Langerwerf, E. en Van Loon, E., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 371-372.

De Galanter hypothese werd niet alleen bevestigd wat betreft de waarschijnlijkheid dat repeat players zich beter zullen laten vertegenwoordigen dan one shotters. Ook wat de kansen op succes betreft, werd Galanter's hypothese door het onderzoek bevestigd. Inderdaad bleek de one shotter een veel hogere kans van winst in een civiele procedure te hebben tegen een andere one shotter dan tegen een repeat player. De repeat player op zijn beurt bleek een veel grotere kans op winst te hebben tegen een one shotter dan tegen een andere repeat player. De onderzoekers stellen derhalve dat de resultaten van hun studie zowel wat betreft de procesvertegenwoordiging van partijen als wat betreft de winstkansen voor Belgische burgerlijke rechtbanken in belangrijke mate Galanter's hypothese bevestigen³⁵. Deze vaststelling was overigens conform aan vergelijkbaar eerder onderzoek betreffende de Belgische rechtbanken³⁶. Ook werd dit onderzoek bevestigd door latere studies van Langerwerf en Van Loon waarin zij het aantal zaken en de partijenconfiguratie desbetreffend hebben onderzocht voor de Antwerpse rechtbank van eerste aanleg en de Antwerpse vrederechten³⁷.

Deze onderzoeksresultaten, waarbij de hypothese van Galanter werd bevestigd, zijn ook in Nederland aangetroffen. Zo deed onder meer Jettinghoff onderzoek naar de incassoprocedures voor de Rotterdamse rechtbanken en stelde vast dat 95 % van alle claims wordt ingediend door repeat players³⁸. Deze studies bevestigen derhalve allen het relatieve succes van de repeat players. De hypothese van Galanter betrekkelijk de grotere betrokkenheid (en het groter succes) van repeat players werd ook onderzocht (en wederom bevestigd) voor de rol van de actoren bij de Nederlandse Hoge Raad en wel door Bruinsma³⁹.

³⁵ Zie de conclusies van Van Loon, F., Langerwerf, E. en Wouters, Y., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1990-91, 217-218.

³⁶ Zie Jettinghoff, A. en Langerwerf, E., « Over rechters en rechtbanken » in Hoekema, A.J. en Van Houtte, J. (red.), *De rechtssociologische werkkamers*, Deventer, Kluwer, 15-40.

³⁷ Zie Langerwerf en Van Loon, o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 2369-2382 en Langerwerf, E. en Van Loon, F., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 1585-1602. Zie desbetreffend ook hun onderzoek naar de incassoprocedures voor de Antwerpse vrederechten, hetgeen wederom hetzelfde beeld biedt: Langerwerf, E., Van Loon, F. en Smaers, G., « De vrede rechter bij de behandeling van incasso's. Een onderzoek bij vier vrederechten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen », *Rechtskundig Weekblad*, 1988-89, 78-88.

³⁸ Zie Jettinghoff, A. en Langerwerf, E., l.c., 15-40; zie ook een bespreking van dit onderzoek door Bruinsma, F., « Hollandse (en Vlaamse) nieuwe in de rechtssociologie », *Nederlands Juristenblad*, 1983, 308-309. Zie ook Jettinghoff, A., « Daderprofielen in het privaatrecht », in Van Koppen, P.J. en Crombag, H.F.M. (red.), *De menselijke factor: psychologie voor juristen*, Arnhem, Gouda Quint, 1991.

³⁹ Zie Bruinsma, F. en Welbergen, R., *De Hoge Raad van Onderen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1988 en Bruinsma, F., *Cassatierechtspraak in civiele zaken: een rechtssociologisch verslag*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1988. Zie overigens ook de – uiterst kritische – bespreking van dit onderzoek door Griffiths, J., « Het interessante van de Hoge Raad », *RDW*, 1988, 80-99.

Echter, deze successtory ten aanzien van de repeat players blijkt niet meer op te gaan wanneer ook de vraag wordt onderzocht of de veroordelende uitspraken die de winnaar in handen heeft gekregen, ook daadwerkelijk kunnen worden geëxecuteerd. Van Koppen en Malsch hebben de vraag onderzocht in hoeverre veroordelende uitspraken daadwerkelijk worden uitgevoerd⁴⁰. Zij stelden vast dat in de executiefase de repeat players in belangrijke mate verliezen tegen de one shotter verweerder. Het blijkt dat de repeat players slechts in een zeer klein aantal gevallen daadwerkelijk een uitspraak tegen de one shotters executeren. Wanneer men het succes van de repeat players voor de rechtbanken bekijkt, lijkt het zo te zijn dat in 73 % van de zaken de eisende partij wint. Van dat succes blijft echter weinig over in de executiefase. Dan ontsnapt 53 % van alle verweerders geheel de dans zonder ook maar iets te moeten betalen en in slechts 32 % van de gevallen is de eisende partij in staat om de integrale vordering te innen. De conclusie van Van Koppen en Malsch is derhalve helder: uiteindelijk is het toch de verliezer (de one shotter) die aan het langste eind trekt.

4.3. Hoger Beroep

De Belgische rechtssociologen Langerwerf en Van Loon hebben ook het aantal beroepen tegen vonnissen in eerste aanleg onderzocht. In deze studie onderzochten zij niet alleen het aantal gevallen waarin hoger beroep werd ingesteld, maar ook de tijd die het duurt om een zaak in hoger beroep behandeld te krijgen; aandacht werd ook besteed aan de vraag of de toename van het aantal beroepszaken ook de gerechtelijke achterstand bevordert⁴¹. Zij stelden vast dat gemiddeld het aantal hoger beroepen tegen vonnissen van de vrederechten in civiele zaken relatief laag is, hoewel er wel een toename was van 3,2 % in 1965 tot 4,8 % in 1981. Er is, echter, een veel hoger aantal hoger beroepen tegen vonnissen van de vrederechten in handelszaken; daar kan men een toename vaststellen van 7,3 % in 1970 tot 17,8 % in 1979. De mate waarin hoger beroep wordt ingesteld, lijkt niet substantieel verschillend te zijn wanneer men de uitspraken van de rechtbank van eerste aanleg bekijkt: alleen kan een toename worden vastgesteld van 13,6 % in 1965 tot 17,5 % in 1981⁴². Daaruit blijkt dat, hoewel er geen grote toename is in het aantal hoger

⁴⁰ Van Koppen, P.J. en Malsch, M., « Hoe de verliezer wint. Executie van civiele vonnissen », *Nederlands Juristenblad*, 1992, 1101-1104.

⁴¹ Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Het hoger beroep als rechtsmiddel – enkele statistische gegevens », *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 417-436.

⁴² De auteurs geven overigens ook de beroepsquotes voor de vonnissen van de Rechtbank van Koophandel en van de Arbeidsrechtbank. Voor meer details zie Langerwerf, E. en Van Loon, F., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 422-424.

beroepen, er wel substantieel meer beroep wordt ingesteld tegen vonnissen van de rechtbank van eerste aanleg (17,5 % in 1981) dan tegen de vonnissen van de vrederechters (4,8 % in 1981).

In de tweede plaats hebben de auteurs ook onderzocht wat de evolutie was van de gerechtelijke achterstand bij de hoven van beroep tussen 1975 en 1980. Daar werd – voor degenen die met het Belgisch gerecht bekend zijn niet verbaasd – vastgesteld dat deze gerechtelijke achterstand in die periode inderdaad spectaculair is toegenomen. Een record werd bereikt voor het Hof van Beroep te Luik in 1980 waar de partijen toen gemiddeld 10 jaar dienden te wachten voordat hun zaak voor het hof kon worden gepleit⁴³. Ook in deze paper hebben de auteurs de hypothese van Galanter onderzocht betreffende de toegenomen participatie van repeat players versus de one shotters⁴⁴. Interessanter is uiteraard ook de vraag naar het succes van de appellanten⁴⁵. De onderzoekers stelden vast dat, hoewel de data slechts in beperkte mate beschikbaar zijn en moeilijk kunnen worden geïnterpreteerd, het aantal hervormingen in beroep slechts 23 % zou zijn, althans bij het Hof van Beroep te Antwerpen. Deze relatief lage hervormingskwote in beroep wordt ook bevestigd door onderzoek met betrekking tot het Hof van Beroep te Brussel⁴⁶.

4.4. Kortgeding

Vele systemen van procesrecht kennen een onderscheid tussen de gewone procedure voor de burgerlijke rechtbanken en een verkorte procedure die men in beginsel uitsluitend kan gebruiken voor spoedeisende aangelegenheden. In België en Nederland is dit bekend als het kort geding. Veel onderzoek is ook gericht op het toenemend gebruik van kort geding. Zo hebben Keijser en Tjoen-Tak-Sen de relatieve groei van het aantal kortgedingen vergeleken met de gemiddelde groei van het aantal zaken in het algemeen⁴⁷. Zij stelden vast dat er zowel een toename is vast te stellen in het aantal kortgedingen als in het aantal burgerlijke processen in het algemeen. Toch blijken volgens de onderzoekers in vele gevallen de actoren het kort geding te kiezen in plaats van de gewone procedure. Dit betekent dat de procespartijen in feite het kort geding

⁴³ De gemiddelde gerechtelijke achterstand in 1981 voor alle hoven van beroep tezamen was reeds 6,06 jaar, vergeleken met 1,77 jaren in 1965 (zie Langerwerf, E. en Van Loon, F., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 425).

⁴⁴ Zie voor de resultaten Langerwerf, E. en Van Loon, F., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 429-433.

⁴⁵ Die resultaten zijn overigens ook gepubliceerd in Langerwerf, E., Van Loon, F. en Van Houtte, J., (*Betere*) *gerechtelijke statistieken en (efficiëntere) beheer van de rechtbank*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1986, 92-102.

⁴⁶ Zie Verougstraete, I., « Een efficiënte rechtspleging in graad van beroep », in Geinger, H. (red.), *De vereenvoudiging van het burgerlijk proces*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 114-116.

⁴⁷ Keijser, E.J.H. en Tjoen-Tak-Sen, K.G., « Toch een onstuitbare opmars van het 'civiele' kort geding? », *NJB*, 1989, 1446-1449.

als substituut voor de gewone procedure gebruiken. Het gebruik van het kort geding werd ook onderzocht in verschillende studies van Bruinsma. In de eerste plaats besteedde hij aandacht aan het gebruik van het kort geding in het arrondissement Amsterdam. Hij kwalificeerde deze stad als het « Mekka van het kort geding » omdat in 1987 20 % van alle kortgedingen in Nederland in Amsterdam werden gehouden⁴⁸. Op basis van zijn empirisch onderzoek betoogde Bruinsma dat het echter niet mogelijk is om in het algemeen te stellen dat een kortgeding ook daadwerkelijk de gewone civiele procedure zou vervangen. In sommige gevallen lijkt er inderdaad sprake van een dergelijk substitutie-effect, bijvoorbeeld bij incassoprocedures in kort geding. In andere gevallen echter dient het kort geding veeleer te worden beschouwd als accessoir aan de civielrechtelijke bodemprocedure. Dat laatste is volgens Bruinsma bijvoorbeeld het geval naar aanleiding van ontslagzaken in het arbeidsrecht. In een vervolgstudie analyseerde Bruinsma de praktijk van het kortgeding in het arrondissement Zwolle⁴⁹. Hij onderzocht zowel het aantal kortgedingen als het relatieve succes van de partijen. Bruinsma vond een significant hoger aantal kortgedingen in Amsterdam dan in Zwolle en tracht een aantal oorzaken voor dit verschil te vinden. Een daarvan is volgens Bruinsma dat de gerechtelijke achterstand in Amsterdam wellicht groter is dan in Zwolle, zodat advocaten in Amsterdam ertoe geneigd zouden kunnen zijn om de voorkeur te geven aan het snellere kort geding. Het voordeel voor de betrokken procespartijen is evident dat het kort geding een uitspraak oplevert aan relatief lage kosten en binnen relatief korte tijd. Toch waarschuwt Bruinsma dat er ook een gevaar sluipt in deze trend tot een toenemend gebruik van het kort geding. Immers: het uitgangspunt blijft nog steeds dat de uitspraak in kort geding slechts preliminair is en geschiedt op basis van een relatief oppervlakkig onderzoek van de zaak. In de praktijk blijkt echter dat in 95 % van alle zaken de kort geding uitspraak regelmatig ook de einduitspraak wordt. Deze mist dan echter wel de accuratesse en het volledig tegensprekelijk debat dat men wel in de bodemprocedure heeft⁵⁰. Tenslotte kan ook nog gewezen worden op een paper van Bruinsma uit 1994 waarin hij zich een krachtig voorstander toont van het kort geding en betoogt dat dit kort geding niet langer, zoals vandaag, een uitzondering op de regel zou moeten zijn, maar een normale separate procedure zou moeten worden voor specifieke zaken waarin het conflict inderdaad zeer brandend en recent is en waar een relatief oppervlakkige behandeling gedurende een mondelinge procedure, die uitsluitend gericht is op het vinden van een praktische oplossing voor de nabije toekomst dan ook zeker aangewezen is⁵¹.

⁴⁸ Bruinsma, F., « Het kort geding in Amsterdam », *NJB*, 1990, 337-341.

⁴⁹ Bruinsma, F., « Het kort geding van A tot Z », *NJB*, 1992, 1257-1262.

⁵⁰ Bruinsma, F., *l.c.*, 1992, 1261-1262.

⁵¹ Bruinsma, F., « Het kort geding van uitzondering naar regel », *NJB*, 1994, 1125-1131. Zie voor een reactie op deze verschillende studies van Bruinsma over het kort geding: Van Manen, N., « Het betere kort geding volgens Freek Bruinsma », *Rechtshulp*, 1996, 2-12.

5. De rol van advocaten

Tot nu toe werd sterk de nadruk gelegd op rechtssociologisch onderzoek met betrekking tot het functioneren van het civiele proces. Echter, ook verscheidene rechtseconomische studies werden in België en Nederland aan het civiel procesrecht gewijd. Enkele van die studies hebben betrekking op de invloed van advocaten op de civiele procedure. Sommige onderzoeken focussen op de rol van de advocaat en meer bepaald op de vraag of de aanwezigheid van de advocaat het aantal processen zal verhogen (dit zijn doorgaans weer rechtssociologische studies); andere studies richten de aandacht op de monopoliepositie van de advocaat in het civiele proces en trachten ook toetsstenen aan te dragen om de kwaliteit te meten van de diensten die door advocaten worden aangeboden (enkele van die laatstgenoemde studies zijn veeleer rechtseconomisch van aard).

5.1. Advocaten creëren processen?

Door sommigen is de suggestie gedaan dat de mate waarin er in een maatschappij wordt geprocedeerd (dus het aantal zaken) mede bepaald wordt door het aantal advocaten. Dit zou derhalve beantwoorden aan de idee dat de vraag naar rechtshulp ten dele wordt bepaald door het aanbod, zodat meer advocaten gewoon ook meer zaken zullen veroorzaken. Het basis economisch argument is eenvoudig dat hoe meer advocaten er op de markt voor juridische dienstverlening verschijnen, hoe meer de prijs van advocaten ook zal zakken, waardoor automatisch de vraag naar de diensten van de advocaat zou toenemen⁵². Langerwerf en Van Loon toonden in een van hun vele studies aan dat tussen 1970 en 1982 het aantal advocaten in België daadwerkelijk is toegenomen. Het betreft hier een toename van 3.704 advocaten in 1970 tot 7.351 advocaten in 1983. In diezelfde periode steeg, het werd hierboven ook reeds aangegeven, ook het aantal gerechtszaken. Het zou dus verleidelijk – doch te eenvoudig – zijn om tussen beide een correlatie te zien. Echter, men kan uitsluitend vaststellen dat klaarblijkelijk het aantal zaken steeg in dezelfde periode als het aantal advocaten steeg, maar het is niet mogelijk aan de hand van econometrisch onderzoek een statistisch significant verband tussen beiden te vinden⁵³. Bruinsma gaat verder en suggereert onomwonden dat het toegenomen aantal civiele zaken in Nederland veroorzaakt is door een verdubbeling van het aantal advocaten gedurende de laatste 10 jaren⁵⁴. Vraag blijft dus of

⁵² Voor een samenvatting van deze rechtseconomische argumentatie zie Cooter, R. en Ulen, Th., o.c., 384-386.

⁵³ Aldus Langerwerf, E. en Van Loon, F., o.c., *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 381-382.

⁵⁴ Bruinsma, E., « Overbelasting van de civiele kamer van de HR », *NJB*, 1986, 924; deze stelling werd echter krachtig bestreden door Snijders, H.J., « Naschrift », *NJB*, 1986, 924-925.

het werkelijk de advocaten zijn die de toegenomen aantal zaken hebben veroorzaakt of dat het veeleer omgekeerd zo is dat het aantal advocaten steeg om te beantwoorden aan een toegenomen vraag naar rechtshulp.

Die laatste hypothese lijkt te worden bevestigd in een uitgebreid empirisch onderzoek van Langerwerf. Hij onderzocht de oorzaak voor het toegenomen aantal zaken voor de civiele rechtbanken en hoven in België tussen 1950 en 1980⁵⁵. In dat onderzoek stelde Langerwerf een duidelijke relatie vast tussen enerzijds socio-economische variabelen en anderzijds het aantal civiele processen. Tegelijk stelde Langerwerf vast dat er slechts een insignificant verband bestaat tussen het aantal advocaten en het aantal processen. Dit Belgisch empirisch onderzoek lijkt derhalve geen ondersteuning te bieden voor de (intuïtieve) stelling dat het aanbod (van advocaten) de vraag (naar rechtshulp) zou creëren.

5.2. Monopoliepositie van de advocaten

Vele studies hebben ook aandacht gehad voor de monopoliepositie van advocaten in de civiele processen in België en Nederland. Veel van deze literatuur past in een breder kader van onderzoek dat hetzij aandacht heeft besteed aan de regulering van de zelfstandigen in het algemeen⁵⁶ of studies met betrekking tot de regulering van vrije beroepen⁵⁷.

De cruciale vraag in de meeste van de studies is of de concurrentiebeperkingen (al dan niet in de vorm van professionele ethische regels) en andere vormen van zelfregulering als een effectieve remedie kunnen worden beschouwd voor het gebrek aan informatie over de diensten van de advocaat bij de consument (de zogenaamde informatieasymmetrie) of dat deze zelfregulering dient te worden beschouwd als een middel om de professionele belangengroep te bevoordelen.

⁵⁵ Langerwerf, E., l.c., 1986-87, 102.

⁵⁶ Zie betreffende de regulering van zelfstandigen Van den Bergh, R., « Belgian public policy towards the retailing trade » in Graf von der Schulenburg, J.M. en Skogh, G. (red.), *Law and Economics and the Economics of Legal Regulation*, Boston, Kluwer Academics, 1986, 185-205. In dit onderzoek bespreekt Van den Bergh de Belgische vestigingsregulering en de regulering van de handelspraktijken als voorbeelden van de economische reguleringstheorie die stelt dat regulering voornamelijk belangengroepen beschermt. Zie in dat verband ook Jaffer, S.M. en Kay, J., « The regulation of shop opening hours in the United Kingdom » in Graf von der Schulenburg, J.M. en Skogh, G. (red.), *Law and Economics and the Economics of Legal Regulation*, Boston, Kluwer Academics, 1986, 169-183.

⁵⁷ Zie desbetreffende de verschillende bijdragen in Faure, M., Finsinger, J., Siegers, J.J. en Van den Bergh, R. (red.), *Regulation of Professions. A Law and Economics Approach to the regulation of attorneys and physicians in the US, Belgium, the Netherlands, Germany and the UK*, Antwerpen, Maklu, 1993 en zie ook het overzicht van de literatuur door De Byl, P. en Van Damme, Y., *Regulering en zelfregulering in markten met kwaliteitsonzekerheid*, Tilburg, Center for Economic Research, 1996.

Faure en Van den Bergh bestudeerden de argumenten die vanuit het algemeen belang naar voren worden geschoven ter verdediging van de zelfregulering door advocaten in België. Een van de argumenten voor zelfregulering (met de daaraan gekoppelde concurrentiebeperking, monopoliepositie e.d.) is dat professionals, zoals advocaten, betere informatie hebben om kwaliteit te controleren dan de overheid. Echter, uit een empirische analyse van het aantal tuchtzaken dat door de Antwerpse Orde van Advocaten als tuchtoverheid werd behandeld tussen 1984 en 1986 bleek dat de Orde van Advocaten nauwelijks optreedt om een minimum kwaliteit af te dwingen, bijvoorbeeld door het opleggen van sancties aan slecht presterende advocaten. De meeste zaken die worden behandeld voor de Orde van Advocaten blijken te handelen over anticoncurrentie praktijken. De beroepsgroep van advocaten leek (zeker toen het verbod van reclame nog van kracht was) minder bezorgd om het toezicht over de kwaliteit van de dienstverlening, maar veel meer met de algemene beeldvorming bij het publiek betrekkelijk het functioneren van de advocaat⁵⁸.

Een later onderzoek door Faure betrof de tuchtzaken die door de Orde van Advocaten van het arrondissement Turnhout werden behandeld tussen 1980 en 1985, maar ook daaruit bleek exact hetzelfde beeld⁵⁹.

Faure en Van den Bergh betoogden dat vele van de regels op basis waarvan advocaten een monopoliepositie krijgen toegewezen, zoals bijvoorbeeld het pleitmonopolie veeleer als regels dienen te worden gezien die de interessen van een bepaalde belangengroep beschouwen dan als regels die het algemeen belang (meer bepaald de effectiviteit van het civiele proces) dienen. Zij betogen inderdaad dat er relatief weinig redenen kunnen worden aangedragen, althans vanuit een algemeen belangperspectief, voor dit pleitmonopolie. Een verklaring voor de grote invloed van advocaten in het civiel proces en voor de ruime bescherming die zij genieten van de wetgever is precies hun relatief groot belang in dit wetgevend proces⁶⁰. Nu zou men uiteraard verwachten dat het resultaat van de succesvolle lobbying door de advocaten bestaat in een transfer van fondsen. Inderdaad voorspelt de economische theorie dat het creëren van monopolieposities door de wetgever steeds toegangsbarrières zal meebrengen. Zulke toegangsbarrières beperken het aanbod en leiden derhalve tot een verhoging van het inkomen voor de aanbieders, *in casu* de advocaten. Faure en Van den Bergh hebben ook empirisch onderzoek gedaan naar het gemiddelde

⁵⁸ Zie Van den Bergh, R. en Faure, M., «Selfregulation of the professions in Belgium», *International Review of Law and Economics*, 1991, 165-182.

⁵⁹ Zie Faure, M., «Regulation of attorneys in Belgium» in Faure, M. e.a. (red.), *Regulation of Professions. A Law and Economics Approach to the Regulation of Attorneys and Physicians in the US, Belgium, the Netherlands, Germany and the UK*, Antwerpen, Maklu, 1993, 89-119.

⁶⁰ Dit wordt aangetoond door een overzicht van het aantal beoefenaren van vrije beroepen (geneesheren en advocaten in het bijzonder) in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers tussen 1961 en 1991. Zie desbetreffend Faure, M., *l.c.*, 1993, 112.

inkomen van de verschillende beoefenaren van vrije beroepen en zulks vergeleken met het gemiddeld inkomen van de zelfstandige in België. Die inkomensvergelijking biedt tenminste enig – zij het uiteraard niet afdoende – bewijs van een verband tussen de reguleringsgraad van het beroep en de inkomens van de verscheidene beroepsgroepen⁶¹. Hoewel de gemiddelde advocaat uiteraard meer verdient dan de gemiddelde zelfstandige blijkt uit dat empirisch onderzoek dat het totaal aantal financiële voordelen voor de advocaten relatief teleurstellend is, zeker in vergelijking met andere beroepsgroepen zoals geneesheer-specialisten, notarissen en apothekers. De verklaring zit in het feit dat binnen de beroepsgroep belangrijke interprofessionele transfers plaatsvinden van de jongere advocaten naar de ouderen. Inderdaad: zeker in het verleden diende alleen de jongere advocaat de pro deo-zaken te pleiten en had deze behoorlijke moeilijkheden een eigen cliënteel op te bouwen precies ten gevolge van het verbod van adverteren. Langerwerf en Van Loon stelden vast dat het gemiddeld maandinkomen voor de advocaat-stagiair in 1984 5.000 BEF bedroeg⁶². In diezelfde periode bleek het gemiddeld jaarinkomen voor alle advocaten 700.000 BEF te bedragen⁶³. Gevolg van de beperkende regulering is dus dat deze weliswaar de oudere advocaten beschermt, maar dat zulks ten nadele gaat van de jongeren. De zelfregulering leidt derhalve tot een transfer binnen de beroepsgroep naar de oudere advocaten.

De monopoliepositie van advocaten en overigens van allerlei juridische beroepen (gerechtsdeurwaarders, notarissen en advocaten) is ook kritisch onderzocht voor Nederland in een studie van Bruinsma. Ook hij komt tot de conclusie dat veel beperkende regulering die monopolieposities creëert of in stand houdt tot te hoge prijzen leidt voor de juridische dienstverlening. Bruinsma ondersteunt deze stelling door een overzicht te bieden van de inkomens van de verscheidene juridische beroepsgroepen in 1994⁶⁴. Ook Hellingman voerde een belangengroepenanalyse uit van het optreden van advocaten in Nederland en kwam tot gelijkaardige conclusies als voor België⁶⁵. Tenslotte is het interessant te wijzen op een recent onderzoek van Bruinsma en Huls die wezen op een belangrijke mate van kartelachtige afspraken tussen de grotere advocatenkantoren met het doel om de concurrentie uit te sluiten⁶⁶.

⁶¹ Zie daarover verder bij Van den Bergh, R. en Faure, M., *l.c.*, 1991, 178-180 en zie Faure, M., *l.c.*, 1993, 115.

⁶² Langerwerf, E. en Van Loon, E., «Advocaat: een beroep met toekomst? Een onderzoek bij de advocaten-stagiaires aan de balie te Antwerpen», *Rechtskundig Weekblad*, 1985-86, 2251-2286.

⁶³ Zie Van den Bergh, R. en Faure, M., *l.c.*, 1991, 180-181 en Faure, M., *l.c.*, 1993, 116-117.

⁶⁴ Zie Bruinsma, E., «Domeinmonopolies in het recht: over advocaten, notarissen en deurwaarders», *Advocatenblad*, 1997, 1264-1268.

⁶⁵ Hellingman, K., «An economic analysis of the regulation of lawyers in the Netherlands» in Faure, M. e.a. (red.), *Regulation of professions*, Antwerpen, Maklu, 1993, 147-193.

⁶⁶ Bruinsma, E. en Huls, N., «De top-7 in de commerciële advocatuur», *NJB*, 1990, 851-859.

5.3. De kwaliteit van de juridische dienstverlening

Verscheidene studies richten zich eveneens op de vraag of de kwaliteit van advocaten gemeten kan worden. Dit onderzoek vindt doorgaans plaats door de succesratio's van cliënten die door een advocaat worden vertegenwoordigd te vergelijken met die van cliënten die niet door een advocaat werden bijgestaan. In een van de vele studies van Langerwerf en Van Loon wordt de successcore van advocaten gemeten. Zij stelden vast dat cliënten die als eisende partij optreden bij schuldinvoeringsprocedures voor de vrederechten van Antwerpen beter scoren wanneer zij door een advocaat zijn vertegenwoordigd dan wanneer dit niet het geval is⁶⁷. Echter, het aantal zaken waarbij de eisende partij niet door een advocaat werd vertegenwoordigd was relatief gering. Toch lag de successcore van eisende partijen voor alle onderzochte jaren (1971-1984) steeds beter wanneer zij een advocaat hadden dan wanneer dat niet het geval was.

Anderzijds blijkt uit interessant onderzoek, vooral met betrekking tot de arbeidsgerechten, dat advocaten niet noodzakelijkerwijs beter presteren wanneer hun succesratio wordt vergeleken met die van andere vertegenwoordigers die eveneens in rechte mogen optreden. Dit is duidelijk het geval in België voor de arbeidsrechtbanken waar vertegenwoordigers van de vakbonden eveneens het recht hebben de leden voor de rechtbank bij te staan. Empirisch onderzoek door Keijers en Peeters toonde aan dat de vertegenwoordigers van de vakbonden bij de arbeidsrechtbanken relatief meer succesvol waren dan de gemiddelde advocaat⁶⁸.

De kwaliteit van de diensten die door advocaten wordt aangeboden werd ook onderzocht in verschillende studies waarin advocaten de mogelijkheid werd geboden om de uitkomst van hun zaken te voorspellen. Het vermogen van een advocaat om een juiste uitkomst te voorspellen werd dan als een kwaliteitsindicator beschouwd. Bekend onderzoek in Nederland werd desbetreffend uitgevoerd in het proefschrift van Marijke Malsch betreffende de mogelijkheden van advocaten om de uitkomst van hun zaak te voorspellen⁶⁹. In haar onderzoek onderzocht Malsch de mate waarin advocaten de mogelijkheid hadden om de uitkomst te voorspellen van strafzaken die zij zouden pleiten. Opvallend genoeg kwam zij tot de conclusie dat advocaten het wat die voorspelling betreft niet veel beter doen dan de gemiddelde leek op juridisch terrein. Dit betreft althans de eenvoudige vraag of men al dan niet succes zal behalen bij de zaak. Wanneer het echter om meer verfijnde vragen ging (bijvoorbeeld de

lengte van de op te leggen straf), bleek dat advocaten het relatief beter doen dan de gemiddelde leek⁷⁰. Bovendien stelde Malsch vast dat advocaten ertoe neigen om hun kansen op succes systematisch te overschatten *a ratio* van 8 % (hoewel dat cijfer uiteraard nog relatief laag is). Opvallend is verder dat gespecialiseerde advocaten relatief beter waren in het voorspellen van de uitkomst van bepaalde zaken dan generalisten. Anderzijds bleek ervaring, gemeten aan het aantal jaren beroepspraktijk, geen invloed te hebben op de mate waarin een advocaat in staat is op adequate wijze de uitkomst van zijn zaak te voorspellen⁷¹. De belangrijkste conclusie van het onderzoek van Malsch is dan ook dat specialisatie in een bepaald rechtsgebied duidelijk de kwaliteit van de dienstverlening door advocaten kan verbeteren.

De voorspelbaarheid van de uitkomst van bepaalde rechtszaken werd ook onderzocht in een experiment met betrekking tot kortgedingen dat door Bruinsma werd uitgevoerd. De conclusie van Bruinsma kwam overigens overeen met de bevindingen van Malsch: advocaten blijken niet systematisch beter in het voorspellen van de uitkomst van een kort geding dan de gemiddelde leek⁷². Uiteraard kan men anderzijds ook voorhouden dat de mate waarin advocaten in staat zijn op adequate wijze de uitkomst van zaken te voorspellen, vermoedelijk ook niet als een perfecte indicator van kwaliteit kan worden beschouwd.

6. Resultaten

Uit het voorgaande blijkt dat in België en Nederland heel wat empirisch onderzoek werd gedaan met betrekking tot de functionering van het rechtssysteem. Echter, de meeste van deze studies houden zich niet expliciet bezig met het testen van de effecten van bepaalde procedureregels op de efficiënte allocatie van resources. Deze studies houden zich veeleer bezig met de gevolgen van bepaalde veranderingen in het besluitvormingssysteem op het gedrag van de actoren in de procedures. Die bevindingen zijn uiteraard ook buitengewoon interessant, maar bieden derhalve weinig ondersteuning als test voor de hypothesen van de rechtseconomische literatuur over het procesrecht. In sommige gevallen wordt het empirisch materiaal dat hierboven werd gepresenteerd niet expliciet bedoeld als test voor een specifiek theoretisch paradigma; in andere gevallen bieden de empirische studies wel degelijk een zekere indicatie voor het belang van eerdere theoretische analyses.

⁶⁷ Zie Van Loon, F., Langerwerf, E. en Wouters, Y., *l.c.*, 216-217.

⁶⁸ Keijers, L. en Peeters, B., « Rechtshulp bij betwistingen voor de arbeidsgerechten », *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1984, 177-200.

⁶⁹ Malsch, M., *Advocaten voorspellen de uitkomst van hun zaken*, Amsterdam, Swets and Zeitlinger, 1990.

⁷⁰ Malsch, M., *o.c.*, 72-82.

⁷¹ Malsch, M., *o.c.*, 83-87.

⁷² Bruinsma, J.F., « Het rechtsrealisme getoetst », *Rechtsuitgang, Phase Bundel N.E. Algra*, 1991, 116-123.

In het algemeen lijkt het hierboven beschreven empirisch onderzoek uit België en Nederland wel enige ondersteuning te bieden voor de hypothesen die in de socio-economische literatuur over het procesrecht werden verwoord, hoewel terzake ook enige nuances moeten worden aangebracht. Wanneer men bijvoorbeeld de welbekende selectiehypothese (om te bepalen welke zaken geschikt zullen worden) bekijkt, blijkt dat het hierboven besproken Nederlands onderzoek wel degelijk bevestigt dat het besluit van partijen om al dan niet te procederen in belangrijke mate zal worden beïnvloed door de subjectieve perceptie van de winstkansen. Echter, precies vanwege die verschillen in de subjectieve perceptie zijn het niet steeds noodzakelijkerwijze de 50-50 % zaken die naar de rechtbank zullen gaan (zoals dat nochtans in de studie van Priest en Klein was gesuggereerd).

Een vergelijking tussen Nederland en Duitsland toonde ook aan dat de beslissing om te schikken dan wel te procederen ook beïnvloed kan zijn door andere variabelen dan degene die in de literatuur zijn aangegeven. Sterker nog, bepaalde Nederlandse studies geven aan dat de algemeen hogere procesratio in Duitsland nauwelijks verklaard kan worden op basis van de inzichten uit de theoretische literatuur.

Een bepaalde hypothese uit de rechtssociologische literatuur, namelijk de stelling van Galanter dat one shotters in de civiele procedure relatief minder succesvol zullen zijn dan de repeat players, werd zeker bevestigd in zowel de Belgische als de Nederlandse empirische studies. De repeat players blijken systematisch vaker een advocaat in te huren en hebben ook in het algemeen hogere winstkansen. Interessant was echter ook vast te stellen dat uit Nederlands onderzoek bleek dat die repeat players dan weer klaarblijkelijk minder aandringen op de effectieve uitvoering van een uitspraak. Derhalve bleek dat in de uitvoeringsfase het juist de verweerder – one shotter was die relatief meer succesvol was. Tenslotte zou ook het feit dat er slechts relatief weinig vonnissen in hoger beroep worden hervormd (ongeveer slechts in 23 % van de gevallen in België) gezien kunnen worden als een bevestiging van de hypothese van Shavell dat de beroepsprocedure uitsluitend gezien dient te worden als een middel om vergissingen te corrigeren⁷³.

Zeer interessant zijn de Belgische en Nederlandse empirische studies met betrekking tot de rol van advocaten. Opvallend is dat het economisch argument dat meer advocaten tot een groter aanbod van juridische diensten zou leiden (en derhalve tot een prijsdaling) waardoor de vraag naar juridische dienstverlening (en dus het aantal zaken) zouden toenemen⁷⁴ niet door een

Belgisch empirisch onderzoek werd bevestigd. Daaruit bleek dat de mate waarin in een maatschappij geprocedeerd wordt door vele variabelen wordt beïnvloed, behalve door het aantal advocaten.

Vele studies richten zich verder ook op de monopoliepositie van de advocaat in het civiele proces. Het traditionele theoretische argument ten voordele van een kwaliteitsregulering van de dienstverlening door advocaten is de hypothese van Akerlof betreffende de informationele asymmetrie tussen de klant en de advocaat⁷⁵. Het betreft het traditionele argument dat de cliënt niet in staat is om de door de advocaat geleverde dienstverlening te controleren, hetgeen dan tot een neerwaartse spiraal zou leiden waarbij prikkels tot het leveren van optimale kwaliteit zijn verdwenen. Precies om dit tegen te gaan, wordt betoogd dat kwaliteitsregulering van de juridische dienstverlening (bijvoorbeeld door een orde van advocaten) en monopolieposities verantwoord zouden zijn. Echter, Belgische empirische studies gaven aan dat de ordes niet zeer bezorgd lijken te zijn met de controle over de kwaliteit van de juridische dienstverlening. Veel van de tuchtrechtelijke activiteiten leken, zeker in de onderzochte periode, veeleer gericht te zijn op het bestrijden van concurrentie. De ordes lijken derhalve veeleer anticompetitieve praktijken in de hand te werken. Nochtans lijkt de succesratio van advocaten, althans vergeleken met de zaken waarin cliënten niet door een advocaat zijn vertegenwoordigd, positief te zijn. Anderzijds wijst een Nederlandse studie erop dat advocaten niet bijzonder goed zijn in het voorspellen van de uitkomst van hun zaken. Echter, dit dient als indicator voor de kwaliteit van juridische dienstverlening wellicht ook te worden gerelativeerd. Ten dele bieden deze studies dus ondersteuning voor de hypothese vanuit de public choice en belangengroepentheorie dat professionele regulering in de eerste plaats gericht is op het creëren van barrières voor de markttoegang, beperking van de concurrentie en dus op het verwerven van economische voordelen⁷⁶. Echter, hoewel advocaten in België en Nederland relatief succesvol bleken te zijn in het verkrijgen van een belangrijke rol (monopoliepositie) in het civiele proces, toch blijkt het aantal economische voordelen dat zij door die acties konden verwerven, relatief beperkt te zijn. Uit Belgische studies blijkt dat vermoedelijk substantiële interprofessionele welvaartsoverdrachten plaatsvonden van de jonge advocaten naar de oudere. Het lijkt er derhalve op dat de regulering vermoedelijk vooral bepaalde groepen binnen de advocatuur beschermt.

⁷³ Shavell, S., « The appeals process as a means of error correction », *Journal of Legal Studies*, vol. 24, 1995, 379.

⁷⁴ Zie Landes, W., « An economic analysis of the courts », *Journal of Law and Economics*, vol. 14, 1971, 61.

⁷⁵ Zie Akerlof, G., « The market for « Lemons » : quality, uncertainty and the market mechanism », *Quarterly Journal of Economics*, 1970, 488-500.

⁷⁶ Zie Dingwall, P. en Fenn, P., « A respectable profession ? Sociological and economic perspectives on the regulation of professional services », *International Review of Law and Economics*, 1987.

7. Conclusie

In deze paper werd getracht enig inzicht te bieden in het empirisch socio-economisch onderzoek dat in België en Nederland werd ondernomen met betrekking tot het functioneren van het procesrecht. Vele, vooral rechtssociologische studies in België en Nederland hebben de aandacht gericht op de effecten van het civiele proces. Zo werd aandacht gevraagd voor de selectie van zaken die naar de rechtbank gaan, de evolutie in het aantal zaken, de mate waarin in een maatschappij wordt geprocedeerd en de evolutie van de rol van de verschillende partijen in de civiele procedure. Het bleek dat vrij weinig ondersteuning kan worden geboden voor de hypothese van Priest en Klein dat slechts de 50-50 % zaken naar de rechtbank zouden gaan. Daarentegen werd vanuit dit empirisch onderzoek een zeer krachtige ondersteuning geboden, zowel in België als in Nederland, voor de hypothese van Galanter aangaande het relatieve succes van de repeat players versus de one shotters in het civiele proces. Opvallend is ook dat verscheidene van de hierboven besproken studies aantoonen dat, bijvoorbeeld bij incasso procedures, partijen de keuze tussen gerechtelijke en buitengerechtelijke geschillenafhandeling laten hangen van de kosten en baten van de twee alternatieven. Tenslotte bleken de besproken Belgische en Nederlandse studies ook een ondersteuning te bieden voor de hypothese van de public choice-school dat advocaten zich zullen gedragen als een belangengroep en derhalve zullen trachten economische voordelen te verwerven, bijvoorbeeld in de vorm van monopolierechten.

Opvallend is dat heel veel van dit empirisch onderzoek met betrekking tot het civiele proces werd uitgevoerd door rechtssociologen. Inderdaad, het civiele proces blijkt in België en Nederland heel wat belangstelling weg te dragen bij sociologen, maar klaarblijkelijk veel minder bij economen of juristen, althans wanneer het om empirische studies gaat. Met uitzondering van Van Tulder hebben rechtseconomische onderzoekers in België en Nederland zich eigenlijk nauwelijks beziggehouden met empirisch onderzoek naar het functioneren van het civiele proces. Dit lijkt in schril contrast te staan met de grote belangstelling die het civiele proces in de rechtseconomische literatuur heeft gekend en ook in andere landen, bijvoorbeeld Frankrijk, is heel wat onderzoek uitgevoerd naar de rechtseconomische effecten van het civiele proces.

Het relatieve succes van de rechtssociologen op dit terrein kan veroorzaakt zijn door het feit dat in België en Nederland een lange traditie op rechtssociologisch terrein bestaat. Leerstoelen op dit terrein werden reeds meer dan 25 jaar geleden ingesteld aan verscheidene Belgische en Nederlandse universiteiten. De rechtseconomie is nog steeds een veel jongere discipline. Alleen in Nederland bestaan vandaag (en dan nog maar sedert de laatste 5 jaren) enkele rechtseconomische leerstoelen. Derhalve kon de rechtssocioloog Bruinsma in 1993 in een overzicht van het rechtssociologisch onderzoek in Nederland in het Nederlands Juristenblad met een gerust hart schrijven :

« Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat veel juristen een beetje zijn uitgekeken op de rechtssociologie. Het nieuwe is ervan af en nieuwe methodes dienen zich aan : rechtseconomie voor de « hart boiled » onder ons, argumentatietheorie voor wie het recht het liefste ziet als één van de « beaux arts ». *Rechtssociologie is en blijft echter de meest volledige en de meest inhoudelijke empirische studie van het in juridische zin geldende recht. Rechtseconomie reduceert de werkelijkheid tot een model met kwantitatieve gegevens* »⁷⁷.

Deze stelling biedt uiteraard een prachtige uitdaging voor de Belgische en Nederlandse rechtseconomen : het valt te bezien of na 20 jaar, wanneer in rechtseconomie in België en Nederland een gelijkwaardige investering is gedaan als in de rechtssociologie, of ook de rechtseconomen het empirisch bewijs kunnen leveren van de stellingen die in de rijke theoretische literatuur tot nu toe werden ontwikkeld. Een algemene conclusie van deze paper lijkt dan ook te zijn dat ook in de 21ste eeuw nog steeds veel noodzaak bestaat aan empirisch socio-economisch onderzoek waarin de effecten van rechtsregels kritisch worden onderzocht.

Literatuurlijst

- Akerlof, G., « The market for « Lemons » : quality, uncertainty and the market mechanism », *Quarterly Journal of Economics*, 1970, 488-500.
- Barendrecht, J.M., « Snel en goed recht doen », *Nederlands Juristenblad*, 1994, 837-843.
- Blankenburg, E.R. en Verwoerd, J.R.A., « Vermijden en benutten van civielrechtelijke procedures in Nederland en omringende landen », *Justitiële Verkenningen*, 1987, 20-35.
- Bruinsma, F., « Hollandse (en Vlaamse) nieuwe in de rechtssociologie », *Nederlands Juristenblad*, 1983, 308-309.
- Bruinsma, F., « Overbelasting van de civiele kamer van de HR », *Nederlands Juristenblad*, 1986, 924.
- Bruinsma, F., Bespreking van het proefschrift van Sisma, C.E., *Die gerichtliche und aussergerichtliche Regulierung von Verkehrsunfällen in Deutschland und den Niederlanden*, in *RM Themis*, 1988, 110-111.
- Bruinsma, F., *Cassatierechtspraak in civiele zaken: een rechtssociologisch verslag*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1988.
- Bruinsma, F en Huls, N., « De top-7 in de commerciële advocatuur », *NJB*, 1990, 851-859.

⁷⁷ Bruinsma, F., « Rechtssociologie in Nederland. Kroniek over de jaren '82-'92 », *Nederlands Juristenblad*, 1993, 595.

- Bruinsma, F., « Het kort geding in Amsterdam », *NJB*, 1990, 337-341.
- Bruinsma, J.F., « Het rechtsrealisme getoetst », *Rechtsuitgang, Phase Bundel N.F. Algra*, 1991, 116-123.
- Bruinsma, F., « Het kort geding van A tot Z », *NJB*, 1992, 1257-1262.
- Bruinsma, F., « Rechtssociologie in Nederland. Kroniek over de jaren '82-'92 », *Nederlands Juristenblad*, 1993, 595.
- Bruinsma, F., « Het kort geding van uitzondering naar regel », *NJB*, 1994, 1125-1131.
- Bruinsma, F., « Domeinmonopolies in het recht: over advocaten, notarissen en deurwaarders », *Advocatenblad*, 1997, 1264-1268.
- Bruinsma, F. en Welbergen, R., *De Hoge Raad van Onderen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1998.
- Cooter, R. en Ulen, Th., *Law and Economics*, 3de druk, Reading, Addison-Wesley, 2000, 373-426.
- De Byl, P. en Van Damme, Y., *Regulering en zelfregulering in markten met kwaliteitonzekerheid*, Tilburg, Center for Economic Research, 1996.
- Dingwall, P. en Fenn, P., « A respectable profession? Sociological and economic perspectives on the regulation of professional services », *International Review of Law and Economics*, 1987.
- Faure, M., « Regulation of attorneys in Belgium » in Faure, M. e.a. (red.), *Regulation of Professions. A Law and Economics Approach to the Regulation of Attorneys and Physicians in the US, Belgium, the Netherlands, Germany and the UK*, Antwerpen, Maklu, 1993, 89-119.
- Faure, M., Finsinger, J., Siegers, J.J. en Van den Bergh, R. (red.), *Regulation of Professions. A Law and Economics Approach to the regulation of attorneys and physicians in the US, Belgium, the Netherlands, Germany and the UK*, Antwerpen, Maklu, 1993.
- Freudenthal, M., « Money debt collection: a comparison in search of the basic elements for a Netherlands debt collection procedure », *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 1997.
- Freudenthal, M., *Incassoprotocollen, opzet van een Nederlandse incassoprotocollaire met empirische en rechtsvergelijkende aantekeningen*, Deventer, Kluwer, 1996.
- Galanter, M., « Why the haves come out ahead – speculations on the limits of legal change », *Law and Society Review*, 1994, 95-160.
- Griffiths, J., « De rechtbank als fietsenfabriek », *Nederlands Juristenblad*, 1991, 129-130.
- Griffiths, J., « Het interessante van de Hoge Raad », *RDW*, 1988, 80-99.
- Hellingman, K., « An economic analysis of the regulation of lawyers in the Netherlands » in Faure, M. e.a. red.), *Regulation of professions*, Antwerpen, Maklu, 1993, 147-193.
- Jaffer, S.M. en Kay, J., « The regulation of shop opening hours in the United Kingdom » in Graf von der Schulenburg, J.M. en Skogh, G. (red.), *Law*

- and Economics and the Economics of Legal Regulation*, Boston, Kluwer Academics, 1986, 169-183.
- Jettinghoff, A. en Langerwerf, E., « Over rechters en rechtbanken » in Hoekema, A.J. en Van Houtte, J. (red.), *De Rechtssociologische werkkamers*, Deventer, Kluwer, 15-40.
- Jettinghoff, A., « Daderprofielen in het privaatrecht », in Van Koppen, P.J. en Crombag, H.F.M. (red.), *De menselijke factor: psychologie voor juristen*, Arnhem, Gouda Quint, 1991.
- Keijers, L. en Peeters, B., « Rechtshulp bij betwistingen voor de arbeidsgerechten », *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1984, 177-200.
- Keijser, E.J.H. en Tjoen-Tak-Sen, K.G., « Toch een onstuitbare opmars van het 'civiele' kort geding? », *NJB*, 1989, 1446-1449.
- Klijn, A., *Rechtshulp onderzocht en overdacht: theoretische reflexie en empirisch onderzoek omtrent rechtshulp in Nederland, 1979-1989*, Arnhem, Gouda Quint, 1988.
- Landes, W., « An economic analysis of the courts », *Journal of Law and Economics*, vol. 14, 1971, 61.
- Langerwerf en Van Loon, « Profiel van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen. Evolutie tussen 1970 en 1980. », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 2369-2382.
- Langerwerf, E. en Van Loon, F., « De rechtbanken in de jaren '70: een explosie van zaken? », *Rechtskundig Weekblad*, 1984-85, 369-386.
- Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Advocaat: een beroep met toekomst? Een onderzoek bij de advocaten-stagiaires aan de balie te Antwerpen », *Rechtskundig Weekblad*, 1985-86, 2251-2286.
- Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Het hoger beroep als rechtsmiddel - enkele statistische gegevens », *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 417-436.
- Langerwerf, E. en Van Loon, F., « Het profiel van enkele vredegerichten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen-Evolutie tussen 1971 en 1984 », *Rechtskundig Weekblad*, 1986-87, 1585-1602.
- Langerwerf, E., « De sociaal-economische ontwikkeling en de procesvoeringsratio's van de burgerlijke rechtbanken tussen 1950 en 1980 », *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1986, 87-102.
- Langerwerf, E., Van Loon, F. en Van Houtte, J., *(Betere) gerechtelijke statistieken en (efficiëntere) beheer van de rechtbank*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1986, 92-102.
- Langerwerf, E., Van Loon, F. en Smaers, G., « De vrederechter bij de behandeling van incasso's. Een onderzoek bij vier vredegerichten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen », *Rechtskundig Weekblad*, 1988-89, 78-88.
- Malsch, M., *Advocaten voorspellen de uitkomst van hun zaken*, Amsterdam, Swets and Zeitlinger, 1990.

- Priest, G.L. en Klein, B., « The selection of disputes for litigation », *Journal of Legal Studies*, 1984, 1-55.
- Priest, G.L., « Re-examining the selection hypothesis: learning from Wittmann's mistakes », *Journal of Legal Studies*, 1985, 215-243.
- Shavell, S., « The appeals process as a means of error correction », *Journal of Legal Studies*, vol. 24, 1995, 379.
- Sisma, C.E., *Die gerichtliche und aussergerichtliche Regulierung von Verkehrsunfällen in Deutschland und den Niederlanden*, Köln, Bundesanzeiger.
- Snijders, H.J., « Naschrift », *NJB*, 1986, 924-925.
- Van den Bergh, R., « Belgian public policy towards the retailing trade » in Graf von der Schulenburg, J.M. en Skogh, G. (red.), *Law and Economics and the Economics of Legal Regulation*, Boston, Kluwer Academics, 1986, 185-205.
- Van den Bergh, R. en Faure, M., « Selfregulation of the professions in Belgium », *International Review of Law and Economics*, 1991, 165-182.
- Van Koppen, P., Richters, H. en Ten Cate, J., *Schikken of procederen: psychologische kanttekeningen bij de economie van civielrechtelijke geschillen*, Rotterdam, Erasmusuniversiteit Rotterdam, juli 1989.
- Van Koppen, P.J. en Malsch, M., « Hoe de verliezer wint. Executie van civiele vonnissen », *Nederlands Juristenblad*, 1992, 1101-1104.
- Van Loon, F., Langerwerf, E. en Wouters, Y., « De partijenconfiguratie in burgerlijke rechtszaken in eerste aanleg », *Rechtskundig Weekblad*, 1990-91, 209-218.
- Van Manen, N., « Het betere kort geding volgens Freek Bruinsma », *Rechtshulp*, 1996, 2-12.
- Van Tulder, F.B., « Kosten en baten van twee vormen van criminaliteitsbestrijding », *Economisch-statistische berichten*, 1986, 172-179.
- Van Tulder, F. en Janssen, S., « De prijselasticiteit van het recht », *Economisch-statistische Berichten*, 1988, 19-22.
- Van Tulder, F. en Janssen, S., *De prijs van de weg naar het recht*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, nummer 45, 1988.
- Van Tulder, F. en Spapens, A.C., *Doelmatig rechtspreken*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, 1990.
- Van Tulder, F., « Rechtshulp in economisch perspectief », *Ars Aequi*, 1990, 692-705.
- Van Tulder, F., « Over fietsen en recht », *Nederlands Juristenblad*, 1991, 444-445, met een korte reactie van J. Griffiths.
- Van Tulder, F., *Van misdaad tot straf. Een economische benadering van de strafrechtelijke keten*, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau, studienummer 21, 1994.
- Van Tulder, F.B. en Steinmann, P.L.M., « Benodigde groei van de celcapaciteit. Achtergronden en trends », *Justitiële Verkenningen*, 1999, 73-86.

- Verougstraete, I., « Een efficiënte rechtspleging in graad van beroep », in Geinger, H. (red), *De vereenvoudiging van het burgerlijk proces*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 114-116.
- Verwoerd, J.R.A. en Blankenburg, E.R., « Beroep op de rechter als laatste remedie? Enkele vergelijkingen tussen de rechtsculturen in Nederland en de West-Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen », *Nederlands Juristenblad*, 1986, 1045-1052.
- Verwoerd, J.R.A., *Beroep op de rechter als laatste remedie, enkele vergelijkingen tussen de rechtsculturen in Nederland en de West-Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen*, 1970-1984, Arnhem, Gouda Quint, 1988.
- Weterings, W.C.T., *Vergoeding van letselschade en transactiekosten. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse*, Deventer, Tjeenk Willink, 1999, 109-111.